

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

ХОРОЗНАВСТВО І МЕТОДИКА РОБОТИ З ХОРОМ

Програма
для вищих навчальних закладів
культури і мистецтв I–II рівнів акредитації

Спеціальність
“Народна художня творчість”

Спеціалізація
“Народне пісенне мистецтво”

Київ 2007

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

ХОРОЗНАВСТВО І МЕТОДИКА РОБОТИ З ХОРОМ

Програма
для вищих навчальних закладів
культури і мистецтв I–II рівнів акредитації

Спеціальність
“Народна художня творчість”

Спеціалізація
“Народне пісенне мистецтво”

Київ 2007

Видання здійснено на замовлення Державного методичного центру навчальних закладів культури і мистецтв України

ХОРОЗНАВСТВО І МЕТОДИКА РОБОТИ З ХОРОМ

Програма

для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I–II рівнів акредитації. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2007. – 32 с.

Укладач	А. І. Загурян – викладач-методист Миколаївського державного вищого училища культури, заслужений працівник культури України
Рецензенти:	О. П. Макаренко – професор Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського, кандидат мистецтвознавства М. С. Кренців – викладач Київського обласного училища культури і мистецтв Г. Я. Савенко – заступник директора з навчальної роботи Лозівського училища культури і мистецтв, викладач хорових дисциплін
Редактор	П. В. Гуйван
Відповідальний за випуск	Т. Ф. Стронько

Навчальне видання

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк ризографічний
Ум. друк. арк. 1,86. Наклад 100 прим.

ПП “НОВА КНИГА”

21029, м. Вінниця, вул. Квятека, 20;

Тел./факс: (0432) 52-34-82, 52-34-81

E-mail: zbut@novaknyha.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 2646 від 11.10.2006 р.

© Державний методичний центр навчальних закладів культури і мистецтв України, 2007

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Складовою частиною предмета є два основних розділи: “Хорознавство” та “Методика роботи з народним хором”.

При вивченні розділу “Хорознавство” слід акцентувати основну увагу на етапах історичного розвитку хорового співу у тісному поєднанні з аутентичною гуртовою виконавською традицією народу, його побутом, звичаями та обрядовістю.

Розділ “Методика роботи з народним хором” передбачає ілюстративне проведення лабораторно-практичних занять за навчальним планом предмета, а придбання практичних навичок самостійної роботи студента з хором доцільно планувати на уроках загального хорового класу та навчальної хорової практики.

Мета та завдання курсу: спрямувати теоретичні знання з хорознавства та методики роботи з народним хором на формування у майбутнього диригента професійних умінь, практичних навичок та організаційних здібностей в роботі з творчим колективом (народним хором, фольклорним ансамблем).

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Всього годин	лабораторно-практичних	самостійна робота студентів	I курс		II курс		III курс		Диференційований залік
			I сем	II сем	III сем	IV сем	V сем	VI сем	
			17 тиж.	21 тиж.	16 тиж.	21 тиж.	14 тиж.	19 тиж.	
54 год.	37 год.	17 год.	–	–	–	1 год.	1 год.	–	IV сем.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Найменування розділів та тем	Кількість годин на семестр
IV семестр		21 год.
Вступ.		
Розділ I. Хорознавство		
1.	Тема 1.1. Основні напрямки хорового виконавства (професійного, навчального, аматорського) Традиційні художньо-виконавські стилі художньої аматорської діяльності.	2 год.
2.	Тема 1.2. Короткий обсяг історії хорового співу. Перші професійні і аматорські (любительські) хори та їх керівники.	2 год.
3.	Тема 1.3. Поняття про народний хор. Стильові виконавські особливості українських народних хорів, в залежності від способів звуковидобування, манери співу на основі зональних традицій та жанрової належності.	4 год.
4.	Тема 1.4. Типи та види хорів. Голосова органіка хорів за їх народною традицією. Особливості укомплектування хорових партій.	3 год.
5.	Тема 1.5. Природа співочого голосу. Анатомічна будова голосового апарату. Поняття про резонаторну функцію народного голосу. Способи звуковидобування. Характеристика співочого голосу. Регістрові зони та діапазони голосів. Теситура.	3 год.

6.	Тема 1.6. Основні елементи хорової звучності; інтонація і стрій; дикція, орфоепія та артикуляція; ансамбль; фразування та співоче дихання; філірування звуком; агогіка трактовки; континентний спів; види голосоведення та звуковедення; основні темпи. Засоби художньої виразності: мелізматичні прийоми; сонористика та алеаторика; міміка, ігрові та танцювальні рухи. Співоча постава. Основи правильного формування голосних.	7 год.
V семестр		14 год.
7.	Тема 1.7. Організаційні заходи по створенню самодіяльного народного хору. Принцип підбору репертуару та складання концертної програми. Роль оркестрового супроводу в народному хорі. Концертна діяльність.	3 год.
8.	Тема 1.8. Нерозривний зв'язок сучасних форм народного хорового виконавства з фольклорними музичними традиціями гуртового побутового співу. Функціональні особливості голосових партій фольклорних аутентичних ансамблів.	2 год.
9.	Тема 1.9. Дитячий хор. Природа дитячого голосу за статевими стадіями. Голосова органіка дитячого хору та його вокально-технічні можливості.	1 год.
Розділ II. Основи методики роботи з народним хором.		
10.	Тема 2.1. Методика розспівування народного хору.	2 год.
11.	Тема 2.2. Методика розучування хорового твору. Форми репетиційної роботи. Робота диригента над вивченням партитури хорового твору. Послідовність дій в процесі розучування. Навчально-виховна робота в хорі.	6 год.

ВСТУП

Український народний хор – одна з тих форм народної художньої творчості, яка після довгого і наполегливого відродження набула високої значимості та посіла почесне місце серед інших жанрів у мистецтві хорового співу.

Широко відомий перший в Україні самодіяльний хор колишньої Київської губернії був організований українським композитором, хоровим диригентом і фольклористом Порфирієм Демущим ще в 1890 році. Репертуар колективу становили переважно українські народні пісні зі свосвідною побутовою манерою виконання. Головним у діяльності хору та його керівника була перша спроба відродити та узагальнити виконавський досвід народного гуртового співу з усіма його виконавськими стильовими особливостями. Продовжують вивчати та розвивати співочу виконавську культуру українського народу, уснаджуючи його традиції, сучасні народні хори, які багато в чому відмінні від колишніх, особливо рівнем виконавської майстерності.

Сучасним народним, професійним, навчальним і самодіяльним хорам властиві такі риси: по-перше – різноманітність за формою та призначенням (фольклорні, фольклорно-етнографічні та загального типу), по-друге – високий рівень виконавства, якість у підборі голосів, складність репертуару, різноманітність сценічного одягу, наявність оркестрового супроводу складом національних старовинних музичних інструментів.

Народно-хоровий спів сьогодні – це один з найпоширеніших, найдоступніших та найулюбленіших жанрів народного мистецтва. Свідченням цього є проведення творчих звітів, традиційних свят хорової музики, всеукраїнських і міжнародних хорових конкурсів та фестивалів народної художньої творчості, на яких самодіяльні хорові колективи своїм високим виконавським рівнем не поступаються професійним.

На честь видатного українського фольклориста, фундатора народно-хорової мистецької практики Порфирія Даниловича Демущького прийнято рішення уряду про впровадження Всеукраїнських хорових оглядів-конкурсів серед сільських аматорських колективів у місті Києві.

Головне завдання народних хорів – пропаганда пісенної творчості в

кращих її зразках, прагнення зберегти та розвинути традиції народного співу. Уряд України, високо оцінюючи досягнення самодіяльних хорів, установив почесне звання “Самодіяльний народний хор”. З метою поліпшення роботи з самодіяльним, навчальним та професійним народними хорами, в нашій державі важливе значення має відкриття при вищих навчальних закладах України кафедр народно-хорового співу та народно-хорових спеціалізацій при училищах культури. Завдяки цьому заходу буде вирішено проблему підготовки кадрів, особливо для самодіяльних хорів. Тільки той колектив, який буде мати кваліфікованого хормейстера, зможе по-справжньому відродити і поглибити кращі національні традиції народного хорового співу, формувати і шліфувати виконавську майстерність.

Самостійна робота студента

Складовою частиною навчального процесу при вивченні предмета “Хорознавство і методика роботи з народним хором” є самостійна робота студента над виконанням домашнього завдання.

Викладач визначає зміст і методику самостійної роботи, виходячи з особистої робочої програми предмета, за такою формою:

- вивчення поурочних конспектів;
- відпрацювання практичних навичок стосовно деяких питань методики роботи з народним хором;
- ознайомлення з методичною літературою;
- опрацювання та тезисне конспектування окремих тем методичної літератури та інших джерел, зафіксованого практичного досвіду роботи з хоровими колективами (народним, академічним, дитячим);
- процес самостійного розучування хорового твору.

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЗНАТЬ І УМІНЬ З ХОРОЗНАВСТВА І МЕТОДИКИ РОБОТИ З НАРОДНИМ ХОРОМ

Оцінка “Відмінно” – виставляється за усну змістовну і повну відповідь на поставлене питання за визначеною темою, яка підкріплена прикладами з додаткових джерел методичної літератури.

Оцінка “Добре” – виставляється за змістовну усну відповідь на поставлене питання теми уроку в межах конспекту.

Оцінка “Задовільно” – виставляється за тезисну усну відповідь на поставлене питання у межах конспекту.

Оцінка “Незадовільно” – виставляється за відсутність знань за темою уроку.

РОЗДІЛ I. ХОРОЗНАВСТВО.

Перший розділ передбачає вивчення основних положень хорового мистецтва та поетапний розвиток хорової культури.

Тема 1.1. Основні напрямки хорового виконавства.

Професійні, навчальні, самодіяльні або любительські напрямки хорового виконавства, їх становлення, творча діяльність та матеріальна база

Художньо-виконавські стилі хорової самодіяльності: гуртовий спів в Україні. Аутентичні (первинні) фольклорні ансамблі. Сучасні (вторинні) ансамблі концертної форми роботи, хори підвищеного виконавського рівня загального типу, масові хори. Характеристика хорів за жанровими напрямками та їх відмінні особливості: вокально-хорові фольклорні колективи, народні хори загального типу, академічні хори (капели та камерні), театральні оркестрово-хорового виконавства, ансамблі пісні та танцю, капели бандуристів, церковні хори.

Завдання до самостійної роботи студента

№	Зміст завдання	Кількість годин на виконання
1.	Вивчити конспект уроку.	0,5 год.
2.	Ознайомитись з питанням за темою у книзі В. Краснощоківа “Питання хорознавства”. – М., 1969.	0,5 год.

3.	Опрацювати та законспектувати тезисно тему “Співочі стилі”, Зокрема – “Зональність співочих традицій” з книги А. Іваницького “Українська народна музична творчість”. – К., 1990.	0,5 год.
----	--	----------

Тема 2.1. Короткий обсяг історії хорового співу.

Хорова культура слов'янських народів починаючи з періоду язичництва, часів розвитку хорових культур Візантії, Древньої Греції, Київської Русі XVIII століття і до сучасного періоду відродження національно хорових виконавських традицій українського народу.

Перші професійні та самодіяльні хори. Видатні хорові діячі: П. Демуцький, О. Кошиць, Д. Січинський, М. Лисенко, М. Леонтович, М. Глінка, Д. Бортиянський, Г. Ломакін, М. Данилін, М. Пятницький. Професійні народні хори України та їх керівники. Хорова діяльність Г. Верьовки та А. Авдієвського.

Завдання до самостійної роботи студента

№	Зміст завдання	Кількість годин на виконання
1.	Вивчити конспект уроку за темою.	0,5 год.
2.	Опрацювати питання: “Здогади про походження церковного співу” та “Елементи “обичного” й “офіційного” співу” з книги П. Маценка “Нариси до історії української церковної музики”. – Видання М.Т.Б. Робпін-Вінніпег, 1968.	0,5 год.
3.	Ознайомитись з питанням за темою у книзі В. Краснощоківа “Питання хорознавства”. – М., 1969.	0,5 год.
4.	Опрацювати статтю М. Головаценка “Імені Порфирія Демуцького”. “Українська музична газета”. № 3 (17) липень-вересень, 1995.	0,5 год.

Тема 1.3. Поняття про народний хор.

Народний хор – високоорганізований колектив співаків, який за своєю манерою, багатством виконавського виражального стилю здатний зберегти та збагатити традиції народного співу, розкрити та донести до слухача повноту змісту народної пісні.

Основою репертуару народних хорів є народна пісня та оригінальні твори сучасних композиторів, близькі за своєю ладоінтонаційною основою, колоритом, голосоведенням до народно-пісенної творчості. Найбільш істотними і характерними рисами народного хору є колективна творчість, імпровізаційність виконання, жанрова спрямованість, натуральна манера звукоутворення, безпосередність, життєвість, репертуар, привабливість зовнішнього оформлення.

Для сучасної народно-хорової культури характерні два художньо-виконавських напрямки:

а) народні хори статусом самостійної художньо-творчої одиниці (самодіяльні хори, хори спеціальних навчальних закладів);

б) народні хори – ансамблі пісні і танцю, як професійні, так і самодіяльні.

Фольклорно-етнографічні хори будують свою діяльність на репертуарі переважно місцевого фольклору, на основі місцевих історико-культурних і художньо-виконавських традицій, своєрідної манери співу характерної для того чи іншого регіону та його мовних діалектів.

Хори загального типу мають широкий діапазон творчої діяльності. Такий колектив здатний виконувати репертуар різноманітний за своїм змістом, стильовими особливостями. Головним завданням хору такого типу є вивчення пісенності свого народу та узагальнення виконавських співочих народних традицій. Народному хору загального типу доступні обробки народних пісень композиторів-класиків, оригінальні твори ускладненої форми та фактури сучасних композиторів. Майбутній керівник, вихований на методиці роботи з хором загального типу, зможе успішно працювати в будь-якому регіоні.

Стильові особливості українських народних хорів в залежності від способу звуковидобування. Спосіб звуковидобування головним чином партії жіночих голосів – одна з основних рис народного співу, від якої залежить тембр звука всього хору. В Україні поширені

народні хори зі співом як в грудному, так і в головному регістрах та їх поєднанні. Тому підбір голосів до народного хору треба проводити в залежності від їх природи, характерної традиції співу даної місцевості (географічного середовища).

Наприклад, народним хорам західного регіону України характерний спосіб звукодобування переважно в головному регістрі, тобто академічній манері. Народним хорам Центрального, Південного та Східного регіонів України більш характерний спів у грудному регістрі. Чоловічі голоси народних хорів мало в чому відрізняються від співу чоловічих голосів академічних хорів, хоча вони також нерідко використовують вивідний звук у грудному регістрі, особливо в рекрутських та козацьких старовинних піснях.

Завдання до самостійної роботи студента

№	Зміст завдання	Кількість годин на виконання
1.	Вивчити конспект уроку за темою.	0,5 год.
2.	Опрацювати питання: “Характерні особливості українського народного хору” за книгою А. Гуменюка “Український народний хор”. – К.: “Музична Україна”, 1969.	0,5 год.

Тема 1.4. Типи та види хорів.

Вокально-технічні можливості народного хору. Хори однорідні (жіночі, чоловічі, дитячі). Повні мішані народні хори з голосовою органікою на чотири голоси: сопрано, альти, тенори, басы. Неповні мішані хори з голосовою органікою на три голоси двох видів:

- сопрано, альти, чоловіча партія – в унісон;
- тенори, басы, жіноча партія – в унісон.

Види багатоголосся однорідних хорів в залежності від “дівізі” (поділення на перші та другі голоси).

Специфічна залежність типу та виду народного хору від жанру та стилю виконання хорового твору.

Особливості укомплектування народного хору. Специфіка

звучання. Вокально-хорова структура в залежності від особливостей народної традиції гуртового співу.

Хорові партії жіночих голосів мають таку голосову органіку:

- а) підголоскові сопрано, або фальцетні виводчиці (в народі – “тончики”);
- б) підголоскові сопрано, або виводчиці грудного резонування (в народі – “гораки”);
- в) ведучі сопрано грудного резонування (в народі – “лідер”);
- г) альти підголоскові та ведучі грудного резонування (в народі – “втораки”).

Чоловічі хорові партії: басы – перші (баритони), другі (центральні), треті (октавісти або “профундо”), тенори в народному мішаному хорі поділяються на перші та другі.

Голосова органіка народного хору та його види за кількісним складом

Найменування хорових партій	Функціональний розділ голосів	Робочий діапазон голосів	Кількісний склад		
			малий склад хору	середній склад хору	великий хор
			до 16 чол.	до 30 чол.	до 50 чол.
С-I фальц.	“ведучі” та виводчиці головного резонування (фальцетні);	ля-соль ²	2 чол.	3 чол.	4 чол.
С-I гр.	виводчиці грудного резонування.	ля-сі ¹			
С-II гр.	ведучі грудного резонування	соль-сі ¹	2 чол.	4 чол.	8 чол.
А-I. А-II.	“втораки”, підголоскові грудного резонування	фа-ля ^{b1}	4 чол.	11 чол.	18 чол.
Т.	ведучі головного резонування	Ля-ля ¹	4 чол.	6 чол.	8 чол.

Б.	ведучі головного та грудного резонувань, октавісти (профундо)	Фа-мі ^{b1} Ля ₁ -до ¹	4 чол.	6 чол.	12 чол.
----	---	---	--------	--------	---------

Завдання до самостійної роботи студента

№	Зміст завдання	Кількість годин на виконання
1.	Вивчити конспект уроку за темою.	0,5 год.
2.	Опрацювати питання: “Укомплектування народного хору” за книгою А. Гуменюка “Український народний хор”. – К.: Музична Україна, 1969.	0,5 год.

Тема 1.5. Природа співочого голосу.

Анатомічна будова голосового апарату. Механіка звукового процесу. Механізм вдиху та видиху. Фонація. Джерело звука. Гортань та голосові зв'язки, їх роль в звукоутворенні. Вірна співоча установка, співоче дихання, типи співочих атак: тверда, м'яка, придихова. Поняття про резонаторну функцію народного голосу.

Головний резонатор (ротова та носоглоточна порожнини) -

“ренформатор” звука. Грудний резонатор (порожнини грудної клітки та гортані) – “ренфорсатор” – підсилювач звука.

Засоби звуковидобування в народному хорі, співочі регістри. Примарна зона, примарний тон. Теситура хору та співочого голосу. Характеристика співочих голосів, їх діапазони.

Завдання до самостійної роботи студента

№	Зміст завдання	Кількість годин на виконання
1.	Вивчити конспект уроку за темою.	0,5 год.
2.	Опрацювати питання за темою книги А. Гуменюка “Український народний хор”. – К.: Музична Україна, 1969.	0,5 год.

Тема 1.6. Основні елементи хорової звучності.

Художнє завершення роботи над хоровим твором вимагає глибокого розкриття його змісту, виразності, але це все не мислиме без застосування основних елементів вокально-хорової звучності та засобів художньої виразності.

Колективи, які постійно проводять кропітку роботу над засвоєнням прийомів вокально-хорової техніки, характеризуються високим рівнем виконавської майстерності.

До основних елементів вокально-хорової звучності відносяться: чистота інтонування і стрій (гармонічний, мелодичний); хоровий ансамбль темпу і ритму; чітка дикція, артикуляція і орфоепія; фразування та співоче дихання (загальне, пофразне, ланцюгове); агогіка та основні темпи; контилений спів (упереджене звучання голосних); філірування звуком; різновиди голосоведення (для всього хору та кожної хорової партії); звуковедення (легато, нон легато, стакато, маркато); високо позиційний спів; співоча атака звука (тверда, м'яка, преддихова); ритм.

Надзвичайно важливим і складним питанням у практичній роботі з народним хором є чистота інтонування та гармонічний стрій. Хор, який не працює постійно над придбанням цих навичок, втрачає саму суть бути художнім колективом.

Керівник хору повинен знати про деякі об'єктивні та суб'єктивні фактори, які негативно впливають на чистоту інтонації і гармонічний стрій при співі.

Об'єктивні фактори:

– спів складних місць за фактурою та ладо-інтонаційною основою хорових творів без супроводу;

- репетиції в ранковий та пізновечірній час;
- несприятливі погодні умови (холод, спека, атмосферний тиск);
- репетиції у приміщенні з поганою акустикою;
- сторонні перешкоди під час репетицій (шуми, музичні звуки).

Суб'єктивні фактори:

- низький рівень музичних здібностей деяких учасників;
- відсутність виконавських навичок хорового співу;
- занадто збуджений емоційний стан, і навпаки;

– фізична стомленість;

– захворювання на ларингіт, фарингіт, бронхіт.

Засоби художньої виразності: прийоми народної мелізматики: короткі та довгі ковзання зверху донизу, предйоми, глісандо низхідного, висхідного та зворотного напрямків; грудні та фальцетні вивідні; субквартові стрибки; розспів приголосних, хореїчні закінчення, “хомонія”.

Сонористика та алеаторика. Ігрові та танцювальні рухи, міміка.

Основи правильного формування голосних. Згладжування регістрів. Досягнення однорідного звучання голосних від нижнього до верхнього регістрів. Природне або натуральне звучання, близьке до розмовного в примарній зоні. Особливості формування голосних у середньому та високому регістрах. Прикриті голосні (“Г”, “И”, “У”). Відкриті голосні (“а”, “е”). Приближене формування відкритих голосних і прикритої “у” до голосної “о”. Голосоведення та звуковедення в народному хорі. Види голосоведення для всього хору (пряме, паралельне, протилежне, скісне) і для хорових партій (плавне, стрибкове та мішане). Придбання навичок кантиленного співу.

Завдання до самостійної роботи студента

№	Зміст завдання	Кількість годин на виконання
1.	Вивчити конспект уроку за темою.	0,5 год.
2.	Ознайомитись з питанням за книгою А. Гуменюка “Український народний хор”. – К.: Музична Україна, 1969.	0,5 год.
3.	Опрацювати питання елементів вокально-хорової звучності за книгою К. Пігрова “Керування хором”. – М., 1964.	0,5 год.

Тема 1.7. Організаційні заходи по створенню самодіяльного народного хору.

Ознайомлення з демографією краю та матеріальною культурою, розселенням, культурно-побутовими взаєминами, трудовою діяль-

ністю населення. Агітаційна робота по залученню учасників. Виявлення музичних здібностей. Використання засобів наочної агітації. Добирання голосів, прослуховування та визначення їх за хоровими партіями.

Перші заняття в хорі, визначення типу та виду майбутнього хору як художньої одиниці. Розміщення співаків у хорі. Розставлення народного хору в два ряди або в один ряд півколом. Матеріальна база народного хору. Приміщення для занять. Планування і форми обліку роботи. Створення органу самоврядування або художньої ради хору.

Принцип підбору репертуару народного хору. Зразки високохудожнього змісту оригінальних творів сучасних композиторів та композиторів-класиків. Національні особливості репертуару. Народні пісні за жанрами та за характером. Народні обряди, побутові сценки і народні звичаї та їх інсценізація. Врахування технічних співочих можливостей або доступність репертуару. Виховне значення концертного репертуару.

Роль оркестрового супроводу в народному хорі. Укомплектування оркестрової групи за типом “Троїстих музик” з урахуванням національних особливостей та народних музичних традицій даного регіону, області чи населеного пункту. Творче життя хорового колективу, організація та проведення концертів-звігів. Залежність успіху концертів від умов, приміщення, акустики, аудиторії, відповідальна роль складання концертної програми. Врахування особливостей проведення концерту на польовому стані або на вільному повітрі. Використання і правильне розміщення підсилюючої звукоапаратури. Відпрацювання виходів на сцену та зі сцени, ігрових та хореографічних виражальних рухів.

Завдання до самостійної роботи студента

№	Зміст завдання	Кількість годин на виконання
1.	Вивчити конспект уроку за темою.	0,5 год.
2.	Опрацювати питання теми за книгою А. Гуменюка “Український народний хор”. – К.: Музична Україна, 1969.	0,5 год.

Тема 1.8. Нерозривний зв'язок сучасних форм народно-хорового виконавства з фольклорними музичними традиціями гуртового побутового співу.

Особливості народного розспіву на багатоголосся. Сценічні фольклорні ансамблі. Виконавські функції партій. Роль “лідера”, “вожака”. Різновиди фольклорних колективів, їх роль в національній культурі народу, у виробничому та громадському побуті. Узагальнення основних ознак народної манери співу та специфіка оволодіння її навичками.

Завдання до самостійної роботи студента

№	Зміст завдання	Кількість годин на виконання
1.	Вивчити конспект уроку за темою.	0,5 год.
2.	Опрацювати питання теми “Гуртовий спів” за книгою А. Іваницького “Українська музична творчість”. – К., 1990.	0,5 год.

Тема 1.9. Дитячий хор.

Вокально-технічні можливості дитячого хору. Характеристика дитячих голосів хлопчиків та дівчат. Особливості формування дитячого голосу (підлітка) в залежності від статевих стадій: домутаційна, мутаційна, післямутаційна.

Високі дитячі голоси (дисканти або сопрано). Низькі голоси – альти. Функціональні можливості дитячого голосового апарату. Посидання натурального регістру з фальцетним або грудним тоном. Перехідний звук та звуковисотний діапазон.

Завдання до самостійної роботи студента

№	Зміст завдання	Кількість годин на виконання
1.	Вивчити конспект уроку за темою.	0,5 год.
2.	Опрацювати статтю С. Горбенко “Народна пісня і виховання школярів” журналу “Народна творчість та етнографія” № 6, 1989.	0,5 год.

3.	Ознайомитись з темою “Музичні особливості дитячих пісень” за книгою А. Іваницького “Українська музична народна творчість”, – К., 1990.	0,5 год.
----	--	----------

РОЗДІЛ II. ОСНОВИ МЕТОДИКИ РОБОТИ З НАРОДНИМ ХОРОМ

Основою методики роботи з народним хором є накопичений досвід багатьох вітчизняних діячів хорової музики, керівників професійних та зразкових аматорських колективів: П. Демуцького, Г. Верьовки, А. Авдієвського, І. Сльоти, А. Пашкевича, а також методичні поради А. Гуменюка, М. Молдавина, наукові праці А. Іваницького.

Народний хоровий спів сучасних народних хорів, в основі своїй, базується на узагальнених художньо-творчих традиціях, які виробились виконавською практикою гуртового співу нашого народу впродовж історії.

Успадкована із покоління в покоління виконавська манера співати у своє задоволення, з насолодою, прикрашаючи мелізмами свій спів, повинна стати співочою мелодичною нормою в роботі з сучасними народними хоровими колективами.

Тема 2.1. Методика розспівування народного хору

Високу виконавську культуру народного хорового співу неможливо забезпечити без системного, традиційно-узагальненого, методично-правильного розспівування.

Методичні поради з розспівуванням народного хору повинні бути розраховані для роботи у навчальних та самодіяльних мішаних хорах загального типу з фальцетними виводчицями або групою академічного сопрано.

Такі хори в останній час набувають великого поширення. Вони мають широкий діапазон за колоритом, тембром та висотою, а звідси: наявність вокальної пластики, якісне звучання, більша можливість вибору репертуару.

Учасники самодіяльного народного хору, переважно, люди різних професій. Вони не мають спеціальної музичної підготовки, потрібних

співочих навичок, але це відібрані, обдаровані народним голосом з побутовою манерою співу, виконавці.

Тому розпочинати роботу в хорі треба не з розучування репертуару, а з розспівування. Початковим етапом роботи є етап оволодіння учасниками своїм голосом в гуртовому співі.

Розспівування в народному хорі – не тільки загальна фізична підготовка голосового апарату до роботи, це цілеспрямований комплекс вправ по здійсненню усіх вокально-технічних та музично-художніх завдань, починаючи з простих засобів звуковидобування в грудному та головному регістрах і закінчуючи співом складних гармонічних каденцій.

Розспівуючи хор на початковому етапі, керівник повинен брати вправи легкі за ритмом і не широкі в діапазоні.

Головною умовою розспівування в придбанні у співаків хору навичок народної співочої манери виконавства. Творче оволодіння нею – основа методики роботи з народним хором.

Основні вимоги до розспівування народного хору.

Нерідко бувають випадки, коли керівники не планують розспівування, вважають його зайвим. Підготовку хорового колективу до основної роботи проводять стихійно, інтуїтивно і безцільно, обмежуючись фізичним приведенням голосового апарату в стан співочої готовності, а деякі – зводять свою методику лише до ладотонального настроювання.

Існують певні загальні положення послідовності процесу розспівування та правила розучування хорових вправ.

Розспівування треба починати з виявлення примарної зони грудного та головного резонувань окремо для жіночих та чоловічих партій і окремо для всього хору. Дуже корисно вивчати всі вправи в середньому регістрі, починаючи співати їх з найзручнішого звука (примарного тону). Це дає можливість співакам відчувати свій природний тембр. Оскільки в народному хорі існують два засоби звуковидобування (шляхом грудного та головного резонувань), не всі вправи виконуються октавним унісоном всього складу хору.

Доцільно класифікувати їх в залежності від природи голосів в

теситурному відношенні та відносно тембрової забарвленості хорових партій (особливо жіночих) і розспівування порізно.

Важливим етапом розспівування народного хору, на що слід звернути особливу увагу учасників, повинен бути творчо усвідомлений процес розучування вправ з елементами народної мелізматики, в стилі традиційно-побутового співу, характерного для даної місцевості.

Народна мелізMATИКА – це комплекс мелодико-інтонаційних прикрашальних прийомів, притаманних традиційному імпровізованому народному співу.

Вправи з елементами народної мелізматики треба знаходити в народних піснях, записаних від співачок фольклорних аутентичних гуртів, використовуючи їх у виді закінчених фраз, поспівок чи мотивів. На нотному стані записаних вправ слід вказати умовні позначення, які застосовуються фольклористами при нотуванні народної музики.

Остаточню виявивши вокально-хорові можливості свого колективу та укомплектувавши хор партіями, керівник складає навчально-творчий план проведення репетицій, в якому розраховує певний час і на розспівування.

Практичний досвід показує, що перші заняття з хором по тривалості досягають 2-х астрономічних годин.

Найпродуктивнішою частиною розспівування є, в основному, робота над загально-хоровим звукоутворенням, придбання ансамблевих навичок співу в єдиній манері, розучування окремих хорових вправ на виконавську вокально-хорову техніку.

Розраховувати термін перших занять можна так:

- розспівування хору – до 90 хв.;
- робота над розучуванням репертуару – до 75 хв.

Згодом, коли всі необхідні співочі вправи будуть вивчені, час на розспівування поступово буде скорочуватись до 15–20 хвилин.

Послідовність, систематизація, ціленаправленість вправ – основні принципи розспівування.

Практичний план розспівування народного хору.

- Спосіб звуковидобування закритим ротом. Спів вправ на сонорну приголосну “м” та прикриту голосну “о”. Придбання навичок співу у високій позиції на опорі дихання.

- Спів, близький до розмовного. Вправи на природне формування голосних з відчуттям грудного резонування.
- Розспівування жіночих голосів грудного резонування. Вправи на правильне формування голосних та розширення діапазону грудного регістру.
- Розспівування фальцетних виводчиць (академічних сопрано) і голосів чоловічої партії. Вправи на правильне формування голосних та розширення діапазону грудного регістру
- Спів вправ на чітку дикцію. Придбання навичок співу складних словосполучень та складів.
- Придбання навичок співу, прийомів народної мелізматики. Спів пісенних вправ з “під’їздами” зверху та знизу до основного звука. Форшлаги. Короткі “ковзання”.
- Спів вправ на глісандо висхідного, низхідного та зворотнього напрямків.
- Вокальні прийоми і техніка їх виконання на пісенних фразах та спеціальних вправах.
- Підбір вправ на чисте інтонування та гармонійний стрій. Спів гармонічних сполучень. Прості та складні каденції.

Відпрацювання хористами техніки виконання прийомів народної мелізматики, а також придбання навичок співу планується додатково на уроках предметів “Навчальна практика” та “Хоровий клас”.

Майбутній диригент народного хору (при необхідності) повинен володіти практикою індивідуального розспівування як жіночих, так і чоловічих голосів, знати особливості розспівування дитячого хору. Для цього потрібно уміти модулювати мелодичними та гармонічними секвенціями на музичному інструменті. Важливим у роботі хормейстера є вміння користуватись камертоном та тонарем.

Підсумком цієї теми повинна бути практична робота студента з розспівування хору на уроках згідно складеному графіку.

Тема 2.2. Методика розучування хорового твору

Лабораторно-практичні заняття з методики розучування хорового твору проводяться ілюстративно викладачем за календарно-тематичною програмою IV семестру.

Самостійна робота студентів з хором переноситься на практичні заняття предметів навчальної хорової практики та загального хорового класу з погодження циклової комісії викладачів хорової спеціалізації.

Процес самостійного розучування хорових творів студентами планується викладачем за індивідуальним графіком роботи, визначеним терміном кожного заняття, та за такими програмними вимогами:

- вивчення хорового твору окремими партіями голосів;
- відпрацювання хорового твору на гармонічне звучання всіма партіями голосів разом;
- робота над хоровим ансамблем інтонації і строю;
- робота над ансамблем тембрового звучання грудного або головного резонування;
- відпрацювання хорового твору на ансамбль чіткого ритму та чіткої дикції;
- робота над співочим пофразним та ланцюговим диханням;
- відпрацювання хорового твору на рухомий темп та рухому динаміку;
- робота над високопозиційним контиленим співом та над атакою звука (твердою, м'якою, преддиховою);
- відпрацювання мелізматичних вокальних прийомів (коротких "ковзань", глісандо, предйомів, зворотніх форшлагів);
- робота над художньо-виражальними виконавськими засобами (мімікою, ігровими або хореографічними рухами, прийомами сонористики та алеаторики);
- завершальний етап роботи за виконавським планом (трактовою).

Форми рететичної роботи: всім хором, окремими партіями, індивідуально.

Основа методики роботи – передача від голосу до голосу. Види розучування: з голосу, з музичним інструментом, з нот, з фонограм.

Складання плану розучування хорового твору.

Послідовність у самостійній роботі керівника над вивченням хорової партитури. Етапи вивчення партитури:

- теоретичний (вокально-хоровий та музично-теоретичний аналіз хорового твору);

- технічний (гра партитури на музичному інструменті, вивчення хорових партій сольфеджіо та зі словами, відпрацювання прийомів, техніки диригування);
- творчий (виконавський та постановочний) план, виявлення складних місць, з'ясування основних засобів звуковидобування, рухомість динаміки дихання, фразування, застосування прийомів народної мелізматика.

Поетапність розучування хорового твору:

- розучування хорового твору окремо партіями жіночих голосів;
- розучування хорового твору окремо партіями чоловічих голосів;
- відпрацювання хорового твору всіма голосами на гармонічний та мелодичний стрій;
- відпрацювання хорового твору на агогіку, дикцію, дихання;
- відпрацювання хорового твору із застосуванням прийомів народної мелізматика та інших виражальних засобів;
- завершальний етап роботи, постановочна робота

Завдання до самостійної роботи студента

№	Зміст завдання	Кількість годин на виконання
1.	Вивчити конспект за темою	0,5 год.
2.	Складання плану роботи диригента над самостійним вивченням хорової партитури.	0,5 год.
3.	Складання плану розспівування народного хору.	1,5 год.
4.	Робота над вивченням хорового твору диригентом.	1,5 год.
5.	Складання плану розучування хорового твору. Послідовність дій в процесі розучування.	0,5 год.
6.	Навчально-виховна робота в хорі. А. Гуменюк "Український народний хор". – К., 1969.	1 год.

Навчально-виховна робота в хорі. У загальному плані заходів навчально-виховної роботи аматорського народного хорового колективу особливу роль відіграють ті, які направлені на розвиток музичних вокально-хорових виконавських здібностей учасників, загальнокульт-

турне та художньо-естетичне виховання, пробудження інтересу до наслідування національних співочих традицій, любові до свого рідного краю.

Якісний рівень цієї роботи залежить від якісного рівня кваліфікації та особистої загально-людської культури керівника народного хору.

Основними формами навчально-виховної роботи є:

- вокально-хорова (співоча постава, співоче дихання, способи звуковидобування);
- музично-теоретична (оволодіння основами елементарної теорії музики та сольфеджіо);
- естетично-виховна (колективне відвідування концертів, участь у вітчизняних та міжнародних фестивалях народної творчості, зустрічі з майстрами мистецтв та творчі зустрічі з другими хорами);
- громадсько-корисна (участь у традиційних народних святах, місцевих звичаях, заходах у плані відпочинку хорового колективу);
- концертна діяльність (культурно-шефські виступи, творчі звіти).

СКЛАДАННЯ СТУДЕНТОМ ДЕРЖАВНОГО ІСПИТУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ “НАРОДНЕ ПІСЕННЕ МИСТЕЦТВО”

Державний іспит спеціалізації проходить комплексно, на основі накопичених студентами знань, умінь і практичних навичок з основних фахових предметів: хорового класу, хорознавства і методики роботи з народним хором, розшифровки народної пісні, хорового аранжування та диригентської техніки.

До державного іспиту студент додає дипломну роботу за формою музично-теоретичного та вокально-хорового аналізу на народну пісню записану, розшифровану, аранжировану ним на чотириголосний мішаний народний хор і винесену на державний іспит для самостійного розучування з народним хором.

ПРОПОНОВАНИЙ ПЛАН АНАЛІЗУ

I. Музично-теоретичні та вокально-хорові особливості народної пісні

1. Паспортизація оригіналу записаної пісні:

- де, коли, ким і від кого записана народна пісня;
- анкетні дані носія пісенного фольклору;
- фонозапис оригіналу пісні на магнітну плівку;
- запис оригіналу пісні на нотний стан з точним позначенням мелізматика, пролонгації, аббревіації, мікроальтерації, особливостей ритміки, темпу, мотивних інтонацій та діакритичності поезики;
- загальний характер пісні та жанрова належність.

2. Короткі відомості про автора розшифровки та аранжування пісні (студента).

3. Вид аранжування та вибір музичного викладу:

- з елементами гармонізації з однорідного на повний мішаний народний хор;
- гармонізація з урахуванням фактури супроводу одноголосного виду пісні на повний мішаний;
- гармонізація одноголосної народної пісні без супроводу для повного мішаного народного хору.

4. Визначення форми мелодії народної пісні:

- куплетна одночастинна;
- особливість форми музичного періоду: однотипність, наскрізний розвиток або буквальне (точне) повторення фраз, повторення другого речення без змін або з фактурною зміною, як рефрен;
- індексоване позначення (транскрипція) форми музичного періоду: А [а – б – б`], А [а – : б :].

5. Визначення форми строфи народної пісні.

- індексація однорядкових двосегментних строф, приклад: (А [а – а`] 6 + 6)
- дворядкові чотирисегментні ізометричної складочислової будови, приклад:

А [а + б] 4 + 4
|| Б [г + а] 4 + 4 ||

• чотирирядкові вісьмисегментні ізометричної або гетерометричної складочислової будови з повторенням третього та четвертого рядків, приклад:

А [а + б] 6 + 4

Б [в + г] 5 + 5

В [д + є] 6 + 4

Г [ж + з] 5 + 5

6. Визначення основного темпу, ритму та розміру.

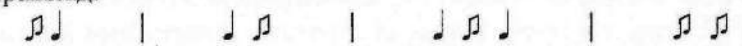
– позначення точного темпу за метрономом: 2/4 ($\downarrow = 180$)

– позначення приблизного темпу $\frac{3}{4}$ ($\downarrow \approx 60$)

– регулярний акцентний часокількісний ритм;

– нерегулярний часокількісний ритм;

– визначення ритмічної форми мелодії пісні прийомами модулювання, приклад:

об'єднання дроблення дроблення з об'єднанням репетиція

7. Ладотональний план:

визначення основної тональності та особливості ладу (мінор – мажор народний, натуральний, гармонічний, мелодичний).

8. Звуковедення (легато, нон легато, стакато, маркато).

9. Агогіка (рухомість темпу та динаміки).

II. Вокально-хорові особливості

1. Теситура всього хору та кожної хорової партії (низька, середня, висока).

2. Визначення голосового діапазону всього хору та кожної хорової партії окремо.

3. Спосіб звуковидобування (грудний, головний, мішаний).

4. Види голосоведення для всього хору (пряме, паралельне, протилежне, скісне, мішане).

5. Види голосоведення для кожної хорової партії (плавне, стрибкове, мішане).

6. Виконавські труднощі (інтонації і строю, ритму, дикційні, ансамблеві, техніки диригування).

III. Виконавський план

1. Фразування на кожному куплеті пісні (визначення кульмінацій, цезур, співочого дихання, рухомість динаміки і темпу).

2. Визначення елементів вокально-хорової звучності та художньо-виконавських засобів (мелізматичних прийомів, сонористики, алеаторики, ігрових та танцювальних рухів, міміки).

3. Посадження видів звукоутворення, звуковедення (кантиленної, м'якої, твердої і преддихової звукових атак, прийомів "субіто", акцентів).

До дипломної роботи також додається:

– план розспівування народного хору;

– план самостійного розучування аранжованого студентом хорового твору;

– хорова партитура з окремо виписаними голосовими партіями.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО СКЛАДАННЯ СТУДЕНТОМ КОМПЛЕКСНОГО ДЕРЖАВНОГО ІСПИТУ З ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ.

Поетапність складання іспиту:

I. Диригування хоровим твором з репертуару народного хорового класу, на якому студент демонструє набуту диригентську техніку.

Хоровий твір планується зазделегідь для відпрацювання його студентом на заняттях хорового класу та навчальній хорової практики протягом VI семестру.

Перша частина державного іспиту проводиться за формою академічного концерту.

II. Самостійне розучування з народним хором народної пісні, записаної, розшифрованої та аранжованої студентом у період проходження виробничої професійної практики.

Процес розучування проводиться відпрацюванням одного елемента вокально-хорової звучності народної пісні, визначеного екзаменаційним білетом.

Для запису в екзаменаційних білетах пропонуються питання з основних елементів вокально-хорової звучності:

- відпрацювання хорового твору на чистоту інтонації і строю;
- відпрацювання твору на чітку дикцію;
- робота над звуком грудного та головного резонування;
- відпрацювання хорового твору на правильне формування голосних;
- робота над рухомою динамікою та філіруванням звука;
- робота над моментами відхилення від основного темпу хорового твору;
- відпрацювання хорового твору на кантиленний спів;
- робота над ансамблем чіткого ритму;
- робота над твердою та м'якою атаками хорового звука;
- відпрацювання визначених на хоровому творі мелізматичних прийомів;
- робота над ланцюговим диханням та фразуванням;
- провести розспівування народного хору;
- продемонструвати процес розучування народної пісні за основами методики роботи з народним хором.

На початку розучування студент знайомить учасників народного хору з піснею, короткою анотацією та виконанням хорової партитури на музичному інструменті (фортепіано, баяні, бандурі) з одночасним проспівуванням мелодії.

Розучування хорових партій пісні за першим разом студент демонструє голосом і програванням їх на музичному інструменті, а подальше відпрацювання проводить *а капела*.

III. Усна відповідь студента на питання екзаменаційного білету з теорії хорознавства і методики роботи з народним хором (частина іспиту може проводитись за формою співбесіди).

Для усної відповіді з теорії хорознавства і методики роботи з народним хором пропонуються такі питання:

1. Короткий обсяг історії розвитку хорового співу.
2. Основні напрямки хорового виконавства. Особливості хорових жанрів.
3. Перші професійні та самодіяльні народні та академічні хори.

4. Тип і вид хору. Голосова органіка народного хору.
5. Укомплектування народного хору.
6. Характеристика хорових партій. Діапазони голосів та теситура.
7. Звукоутворення в хоровому співі. Поняття про резонатори та співочі регістри.
8. Способи звуковидобування в народному хорі (грудне та головне резонування).
9. Основи правильного формування голосних.
10. Об'єктивні та суб'єктивні фактори, які впливають на стрій і чистоту інтонування при співі.
11. Поняття про народну манеру співу.
12. Основні елементи вокально-хорової звучності та виконавські засоби художньої виразності: інтонація та стрій, ансамбль, дикція, дихання, звуковедення, голосоведення, мелізматика, агогіка, звуковидобування, тембр, темп, сонористика, алеаторика, ігрові та хорові рухи).
13. Диригентський апарат. Позиція рук. Ауфтакт.
14. Організаційні заходи створення самодіяльного народного хору.
15. Робота диригента над хоровою партитурою та етапи її вивчення (теоретичний, технічний, творчий).
16. Основи методики розучування хорового твору.
17. Форми репетиційної роботи з хором.
18. Принципи добору репертуару в українському народному хорі. Концертна діяльність.

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЗА СКЛАДАННЯ СТУДЕНТОМ КОМПЛЕКСНОГО ДЕРЖАВНОГО ІСПИТУ З ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ.

Оцінка "Відмінно" – виставляється студенту:

- за безпомилкове, емоційне диригування хором, чіткий та виразний жест при показі прийомів диригентської техніки;
- швидке реагування на допущені хористами помилки в процесі розучування, інтонаційно чисте проспівування власним голосом хорових партій;

– правильні відповіді на поставлені питання з теорії хорознавства і методики роботи з народним хором.

Оцінка “Добре” – виставляється студенту:

- за безпомилкове диригування хором, але недостатньо емоційний та виразний жест;
- за те, що не всі помилки хористів були помічені при розучуванні хорового твору;
- на питання з теорії хорознавства і методики роботи з народним хором відповіді були правильні.

Оцінка “Задовільно” – виставляється студенту:

- за незначні помилки, допущені при диригуванні хором, в’ялість та невизначність жесту;
- за незначні помилки при розучуванні хорового твору;
- не на всі питання з теорії хорознавства і методики роботи з народним хором були правильні відповіді.

Оцінка “Незадовільно” – виставляється студенту:

- за допущені помилки та зупинки при диригуванні хором;
- за помилки у проспівуванні хорових партій при розучуванні хорового твору;
- відповіді на теоретичні питання з хорознавства та методики роботи з народним хором були невірні.

РЕКОМЕНДОВАНА МЕТОДИЧНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Большаков А.* Поради молодим хормейстерам. – К., 1972.
2. *Гуменюк А.* Український народний хор. – К., 1969.
3. *Іваницький А.* Українська народна музична творчість. – К., 1990.
4. *Молдавин М.* Народний підголосковий спів. – К., 1980.
5. *Правдюк О.* Ладові основи української народної музики. – К., 1961.
6. *Хомичевський М.* Порадник для керівника самодіяльного хору. – К., 1965.
7. *Краснощоков В.* Вопросы хороведения. – М., 1969.
8. *Левандо П.* Работа дирижёра над хоровой партитурой. – М., 1985.
9. *Лобачева Е.* Хор и хороведение. – М., 1964.
10. *Пігров К.* Керування хором. – М., 1964.